

FEBRER DE 2021

PIB ÉS BENESTAR?

Anàlisi comparada dels indicadors
alternatius al Producte Interior
Brut

AUTORES

Estefania Peña i Brenda Nistor

PIB ÉS BENESTAR? Anàlisi comparada dels indicadors alternatius al Producte Interior Brut

Autors: Estefania Peña i Brenda Nistor

Revisions del contingut: Alfons Pérez

Lloc i data de publicació: Barcelona, febrer de 2021

Contacte:

Observatori del Deute en la Globalització

Tel. 93 301 17 93 · <https://odg.cat/>

observatori@odg.cat

Amb el suport de:

Agència Catalana
de Cooperació
al Desenvolupament

Generalitat
de Catalunya

El contingut d'aquesta publicació és responsabilitat exclusiva de l'Observatori del Deute en la Globalització i no reflecteix necessàriament l'opinió de l'ACCD.

Continguts

1. Introducció	2
2. Crítica al Producte Interior Brut (PIB)	3
3. L'intent de millorar el "desenvolupament" i la seva mesura (PIB)	4
4. Alternatives prometedores	5
4.1 Índex per a una Vida Millor	
4.2 Marc d'Estàndards de Vida, de Nova Zelanda (LSF - Living Standards Framework)	
4.3 Índex de Progrés Genuí	
5. Marcs alternatius per a nous indicadors	9
5.1. Decreixement	
5.2. Desenvolupament a Escala Humana (DEH)	
6. Què no s'està mesurant encara?	16
7. Conclusions	19
Referències	20

1. Introducció

L'últim any ha posat en primer pla la relació entre l'economia i el benestar de la població. Aquesta relació és massa complexa per ser mesurada per un instrument amb només variables econòmiques com el PIB, pel que és primordial la recerca d'indicadors alternatius que analitzin els aspectes de benestar que estan essent deixats de banda. Aquest article presenta breument alguns dels que han guanyat popularitat durant els últims anys, així com propostes com el Decreixement i el Desenvolupament a Escala Humana que busquen una transformació de l'economia al servei del benestar. Alhora, posa de manifest la necessitat de considerar aspectes com el treball de cures, els serveis de l'ecosistema i el llegat del colonialisme i d'incloure'ls a l'anàlisi de benestar real.

La pandèmia produïda pel COVID-19 ha posat en escac l'economia mundial i ha mostrat les bretxes socials que ja existien dins de cada país i entre ells amb més crueltat. Entre les que s'han tret a relleu trobem: la precarietat dels llocs de treball (en exposar les condicions de treball i amb l'augment de la taxa d'atur); les bretxes en l'ús i l'accés a la tecnologia (degut a la reconfiguració de la interacció); i la desigualtat de gènere (sobretot per la sobrecàrrega de cures no remunerades que "tradicionalment" recau sobre les dones). No obstant, gran part del debat polític sembla seguir girant al voltant de la fluctuació del PIB, i amb els mateixos estàndards hegemònics, pel que la recuperació tan esperada seguirà sent desigual. Però, què és exactament el que es pretén mesurar amb el PIB? Serveix realment per mesurar el benestar de la societat? El seu creador, Simon Kuznets (1934), va assenyalar que aquesta mesura era limitada i no es podia inferir sobre el benestar d'una nació partint del seu ingrés per càpita.

Mentre que l'arribada de les vacunes es veu com una llum d'esperança davant allò viscut per la pandèmia, les pertorbacions climàtiques continuen sense treva. Durant el 2020, els fenòmens climàtics extrems com els incendis forestals a Austràlia (de gener a març), les inundacions sobtades a Indonèsia (al gener) i a Afganistan (a l'agost), els huracans a l'Atlàntic (a l'agost i al novembre), el tifó a Filipines (al novembre) i el cicló a Bangladesh i Índia (a l'agost), van causar la pèrdua de moltes vides i van afectar el benestar de nombroses comunitats en paral·lel a la crisi pandèmica. Petteri Talas, secretari general de l'Organització Meteorològica Mundial (OMM), va afirmar¹ que el canvi climàtic és un problema que té una major magnitud, amb conseqüències més greus sobre la salut de les persones que el COVID-19, en base als indicadors climàtics determinats a l'últim informe de l'OMM.

¹ El març de 2020, durant la presentació de l'informe sobre l'Estat del Clima Mundial 2019.

La crisi sanitària i l'ecològica són la conseqüència d'un sistema que fa invisibles els efectes negatius del seu funcionament, pel que és urgent fer un balanç no només per implementar un sistema econòmic més equitatiu i just, sinó també per pensar críticament en indicadors que avaluin i estableixin sistemes de producció i intercanvi, basats en valors menys mercantilistes i en harmonia amb els ecosistemes del planeta i els drets de les persones.

2. Crítica al Producte Interior Brut (PIB)

Des de mitjans del segle XX, el corrent econòmic dominant ha defensat la noció de desenvolupament associada al creixement econòmic. És així com el Sistema de Comptes Nacionals de les Nacions Unides de 1953 va permetre comparar els índexs econòmics entre països i classificar-los d'aquesta manera. Això va fer que el PIB per càpita es convertís en sinònim de desenvolupament i guanyés legitimitat com a indicador objectiu, recolzat sobre la noció que el "desenvolupament" o "progrés" pot reduir-se a una determinada quantitat de diner. Avui és la mesura més utilitzada com a punt de referència sobre la salut de les economies a nivell nacional i mundial, fet que seria vàlid només sota el supòsit que el valor monetari d'allò produït per una economia nacional es distribuís de manera bastant homogènia entre la població.

No obstant, el PIB no mesura el progrés social, la sostenibilitat o la "qualitat de vida". No té en compte els costos socials i mediambientals del desenvolupament econòmic, ja que no registra els efectes dels fenòmens negatius (com els abocaments², els accidents, la delinqüència, la producció d'armes, la desforestació i els problemes de salut) d'aquest creixement (Daly i Farley, 2004). Davant la teoria econòmica estàndard – que presenta una visió idealitzada de mercats estables i en equilibri, de producció destinada a satisfer el consum i de desenvolupament econòmic sostingut i generador de riquesa-, s'exposa la realitat d'un sistema econòmic turbulent i conflictiu, en què la norma són els mercats en desequilibri i la producció destinada a generar guanys monetaris i no satisfacció de les necessitats socials (Tapia i Astarita, 2011).

² Per exemple, 31 anys després del vessament d'Exxon Valdez a Alaska, els danys encara persisteixen. Disponible a: <https://evostc.state.ak.us/status-of-restoration/>

3. L'intent de millorar el "desenvolupament" i la seva mesura (PIB)

Hi ha hagut diversos intents de transformar el desenvolupament des del seu enfocament singular en el creixement. Alguns d'aquests esforços es van concentrar en restaurar la dimensió social i de benestar humà en el concepte, i d'altres van intentar introduir el medi ambient en la discussió sobre el desenvolupament. Entre aquests esforços, es troben la creació de l'Índex de Desenvolupament Humà (IDH) i el concepte de Desenvolupament Sostenible.

A principis dels anys 90, Amartya Sen, Premi Nobel d'economia, va contribuir en gran mesura al camp de l'economia del benestar i al desenvolupament de mesures més sofisticades per l'avaluació de la pobresa. Això es va traduir després en l'Índex de Desenvolupament Humà (IDH) elaborat per les Nacions Unides. Aquest considera el benestar dels individus, tractant de captar les opcions de les que disposa una persona en el seu entorn (a través de la taxa d'alfabetització i l'esperança de vida), i assenjala la dimensió de justícia social inherent a qualsevol intent de millorar el benestar col·lectiu.

Una altra proposta de millora del concepte de desenvolupament és el desenvolupament sostenible, incorporat a la teoria del desenvolupament després de la presentació de l'informe Brundtland de les Nacions Unides. Aquest, a més d'assenyalar els límits del creixement en un planeta de recursos finits, qüestiona la distribució dels recursos mediambientals vinculats a la justícia social. Conceptualitza així la justícia mediambiental, que sosté que certes minories es veuen afectades de manera desproporcionada pels danys mediambientals, mentre que altres poblacions més afavorides poden protegir-se dels mateixos per mitjans econòmics (Ageyman, 2003). En l'intent d'avaluar l'impacte i la distribució socioecològica de les activitats econòmiques, s'han proposat indicadors alternatius que intenten posar en termes monetaris els costos i beneficis del benestar ambiental i social.

En els últims 20 anys han proliferat les alternatives al PIB, però són poques les que satisfan les crítiques. Aquestes es poden dividir en: (a) índexs agregats no-monetaris (IDH, Índex de Progrés Social - IPS), (b) Panels de múltiples indicadors (Índex per a una Vida Millor, ODS, Marc d'Estàndards de Vida), (c) índexs agregats o ajustats monetàriament (IPG o IPR), i (d) Mesures subjectives o personals del benestar humà (Índex de la Felicitat, Índex de Benestar).

4. Alternatives prometedores

Amb l'advertència que encara no s'ha desenvolupat cap indicador alternatiu que respongui plenament a les preocupacions relacionades amb la capacitat d'inclusió, la ponderació i l'amplitud dels indicadors, algunes de les que han guanyat més atracció en els últims anys són: l'Índex per a una Vida Millor, desenvolupat per l'OCDE, que va ser avalat com el més adequat per mesurar el benestar segons Stiglitz, Sen i Fitoussi (2010); el Marc de Nivells de Vida adoptat per Nova Zelanda, que és un exemple d'índex de benestar aplicat a nivell nacional; i l'IPG, que pretén desvincular el progrés del creixement econòmic i apunta a la qualitat de vida de les persones.

4.1 Índex per a una Vida Millor

Des de la seva fundació el 1961, l'OCDE ha ajudat als governs a dissenyar polítiques pel benestar econòmic i social. L'Índex per a una Vida Millor va ser creat el 2011 després d'una dècada d'haver-lo desenvolupat, com a conseqüència de les recomanacions de la Comissió Stiglitz-Sen-Fitoussi, creada pel Govern francès el 2008. La investigació va examinar com es podien mesurar la riquesa i el progrés social d'una nació, sense dependre de l'unidimensional PIB. És així com l'OCDE, amb l'objectiu de desenvolupar millors mètriques de benestar, desenvolupa aquest projecte en curs i implica als i a les ciutadanes en l'anàlisi perquè estiguin més informades i participin en el procés d'elaboració de polítiques³.

Aquest és un índex amb un panel d'indicadors com a base que abasteixen mesures objectives com l'esperança de vida i el nivell educatiu, mesures mediambientals com la contaminació atmosfèrica i mesures de percepció de benestar com "sentir-se segur" i "satisfacció personal". Es tracta d'una eina interactiva que permet a les persones comparar els resultats dels països segons les seves pròpies referències pel que fa al que constitueix una vida millor. I ha identificat 11 aspectes essencials pel benestar en termes de condicions materials de vida (habitatge, ingressos, llocs de treball) i qualitat de vida (comunitat, educació, medi ambient, governança, salut, satisfacció vital, seguretat i equilibri entre vida i feina)⁴.

L'Índex per a una Vida Millor va ser criticat per no mostrar les desigualtats en una societat, pel que es preveu que les edicions posteriors tinguin en compte això, centrant-se en els assoliments en matèria de benestar de grups específics de la població (dones i homes i estatus socioeconòmic baix i alt). Tot i així, encara no està clar fins a quin punt els indicadors escollits descriuen les desigualtats en una població, o si el fet de considerar una major quantitat d'indicadors implica obtenir una imatge realista o completa del benestar humà. De la mateixa manera, hi ha poques proves de fins a quin

³ Disponible a: [OECDbetterlifeindex](https://www.oecd.org/betterlifeindex/)

⁴ Disponible a: [Better Life Index](https://www.oecd.org/betterlifeindex/)

punt les conclusions de les dades de l'índex són assumides pels governs i integrades en les polítiques públiques o en un marc de benestar.

4.2. Marc d'Estàndards de Vida, de Nova Zelanda (LSF - Living Standards Framework)

El Tresor Públic de Nova Zelanda va adoptar el Marc d'Estàndards de Vida (LSF) com a marc per informar sobre les decisions polítiques, sobre allò que afecta i allò que és important pel benestar de les i els neozelandesos en diverses dimensions, així com de les seves implicacions a llarg termini (Tresor Públic de Nova Zelanda, 2020). El seu objectiu és millorar la qualitat de l'assessorament del Tresor, aportant un grau comparable de rigor analític a l'avaluació dels beneficis esperats (monetaris i no monetaris) de les intervencions polítiques, així com als costos fiscals. Aquest es basa en el marc desenvolupat per l'OCDE per mesurar el benestar i s'adapta al context de Nova Zelanda, especialment utilitzant dominis com la "identitat cultural". Es va implementar el novembre de 2018 i posteriorment es va posar a disposició del públic.

L'LSF permet a l'usuari interrogar de forma interactiva, a través de diferents visualitzacions, diferents indicadors de benestar actuals i futurs, amb comparacions a través del temps. Proposa 12 àmbits de benestar present: compromís cívic i governança, identitat cultural, medi ambient, salut, habitatge, ingressos i consum, llocs de treball i guanys, coneixements i habilitats, ús del temps, seguretat i protecció, connexions socials i benestar subjectiu. Aquests àmbits s'agrupen en 4 capitals (natural, social, humana i financer) que seran utilitzats per analitzar la capacitat per mantenir el benestar futur. A més, es contempla l'existència d'una sèrie de riscos per la capacitat de mantenir el benestar a nivell individual i nacional, i la necessitat de la resiliència per a respondre quan es materialitzen els riscos. Finalment, pren en consideració que el nivell dels aspectes ja mencionats (àmbits, capitals i risc i resiliència) tindrà una distribució variable respecte les persones, llocs i generacions.

Els resultats del desenvolupament del tauler es van utilitzar per donar suport a la producció del "Pressupost del benestar" de 2019, que està en curs. A més, ha contribuït a la fixació de les prioritats pressupostàries i al procés d'anàlisi de costos i beneficis socials del Tresor. Així mateix, permet l'avaluació dels 12 aspectes mencionats al llarg del temps, fet que suposa una anàlisi de les preses de decisions basades en el benestar intergeneracional. Una altra dimensió a destacar és el continu desenvolupament i el compromís d'incorporar la retroalimentació de les perspectives indígenes. Els atributs ja esmentats fan que l'LSF sigui un indicador prometedori i àgil, i que pugui considerar-se no només una millora del PIB, sinó també de l'Índex per a una Vida Millor.

4.3. Índex de Progrés Genuí

L'Índex de Progrés Genuí es basa en les idees exposades per W. Nordhaus i James Tobin en la seva "Mesura del Benestar Econòmic". El terme va ser adoptat i desenvolupat per Herman Daly (premi Nobel, considerat el pare de l'Economia Ecològica) i John Cobb (destacat filòsof i ecologista) el 1989. Aquest índex va ser anomenat en un inici Índex de Benestar Econòmic Sostenible (IBES) (Cobb, Halstead y Rowe, 1995) que es va crear per tractar de representar els elements que conformen els tres "pilars" de la sostenibilitat (econòmic, mediambiental i social) (Berik, 2020).

L'IGP pretén mesurar el benestar econòmic i el progrés social d'un país, afegint una complexitat que el PIB no té en compte, en considerar el desenvolupament sostenible i la distribució de la renda com a part important del benestar social (Talberth y Cliff 2007). L'arquitectura de l'IPG conté set grans agregacions ⁵ de 26 indicadors subjacents (Bagstad et al., 2012), que representen beneficis (+) o costos (-), i es divideixen en 3 grans categories (indicadors socials, mediambientals i econòmics).

Aquest indicador pren les mateixes dades de consum que el PIB, en valor monetari, i ajusta certs factors com la distribució de la renda (desigualtat) i inversió en infraestructura pública; afegix beneficis socials no monetaris que el PIB ignora com el valor del treball domèstic i del voluntariat; i beneficis ambientals com els serveis ecosistèmics d'aiguamolls, terres agrícoles i boscos. I elimina costos socials com la delinqüència, la pèrdua de temps lliure i la desintegració familiar; costos ambientals com l'esgotament dels recursos no renovables, el canvi climàtic, l'esgotament de la capa d'ozó, i el canvi de les terres de cultiu i aiguamolls. Diferenciant així el creixement econòmic que augmenta el benestar i el que no.

De la mateixa manera que el Marc d'Estàndards de Vida (LSF), l'IPG incorpora el treball domèstic no remunerat i el treball voluntari com a contribuents al consum total a través de la prestació de cures que milloren la qualitat de vida i construeixen relacions socials. El panel d'indicadors de l'IPG permet seguir els canvis subjacents en l'ús del temps: una disminució de les hores de cures no remunerades pot estar associada a un augment del treball remunerat (que permet la compra de béns de consum). Com a indicador monetari, l'IPG és especialment adequat per avaluar l'impacte de les propostes polítiques sobre el benestar, una característica que sol passar-se per alt en els debats sobre els indicadors més enllà del PIB. D'altra banda, intenta donar un valor únic a indicadors relacionats amb problemes socials com la delinqüència o la desintegració familiar, fet que és un dels seus punts forts; però donat que aquesta valorització no compta amb consens, és també una de les seves principals crítiques.

⁵ (1) consum personal ajustat per tenir en compte la distribució de la renda, (2) creixement del capital i canvi net en la posició internacional, (3) contribucions no monetàries al benestar (per exemple, treball domèstic, treball voluntari), (4) despeses privades defensives, (5) esgotament del capital social (per exemple, cost de la delinqüència, desintegració familiar, pèrdua de temps d'oci), (6) costos de la degradació mediambiental i (7) esgotament del capital natural.

Ha estat mesurat en diferents moments des de la seva creació a 21 països⁶ i a nivell subnacional (entre aquestes, Maryland i Vermont que han adoptat oficialment la mètrica i és utilitzada per l'anàlisi de les polítiques⁷). Degut a la proliferació d'estudis a nivell mundial, nacional i subnacional, que contenen metodologies molt divergents, i els persistents problemes amb els seus fonaments teòrics, mètodes i fonts de dades, Talberth i Weisdorf (2017) van presentar un nou marc coherent que pogués guiar els futurs estudis. L'objectiu d'aquest marc és demostrar la viabilitat dels comptes d'IPG a diverses escales que proporcionen una mesura més precisa del benestar econòmic actual que el PIB.

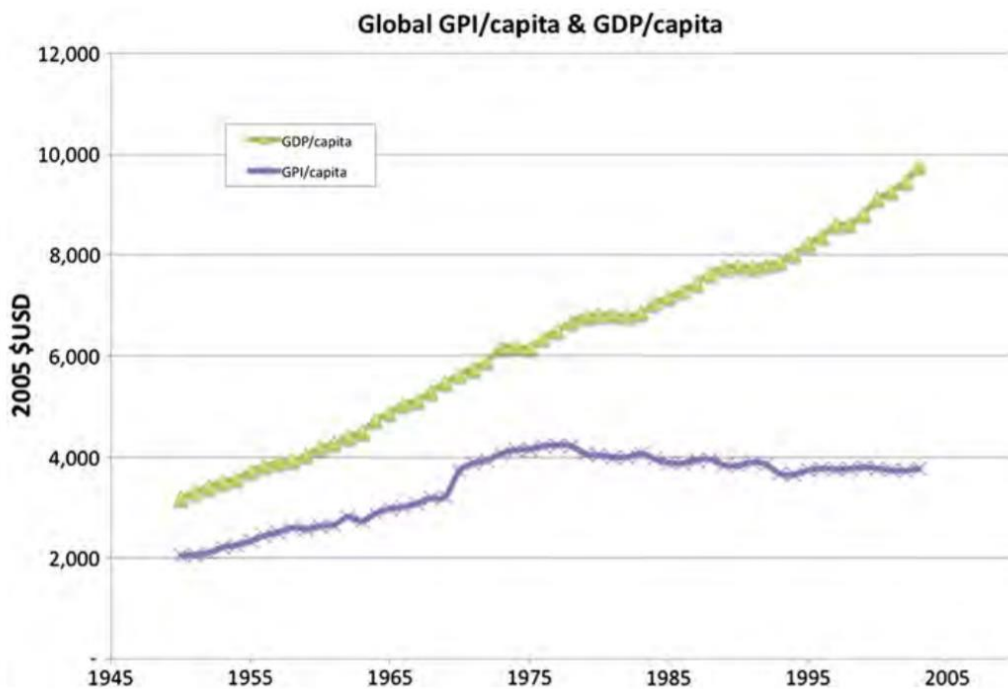

Figura 1: IPG/càpita i PIB/càpita globals ajustats. L'IPG/càpita es va calcular agregant les dades dels 17 països pels que s'havia estimat l'IPG o l'IBES (Índex de Benestar Econòmic Sostenible o per les seves sigles en anglès, ISEW - Index of Sustainable Economic Welfare) i ajustant les discrepàncies causades per una cobertura incompleta en comparació amb les dades mundials del PIB/càpita de tots els països. Totes les estimacions estan fetes en base als dòlars estatunidencs de 2005.

Font: Kubiszewski, I., Costanza, R., Franco, C., Lawn, P., Talberth, J., Jackson, T., & Aylmer, C. (2013). Beyond GDP: Measuring and achieving global genuine progress. *Ecological economics*, 93, 57-68.

⁶ Alemanya, Austràlia, Bèlgica, Xile, Estats Units, Índia, Itàlia, Japó, Nova Zelanda, Països Baixos, Polònia, Regne Unit, Suècia, Tailàndia, Vietnam (Kubiszewski et al., 2013), Colòmbia (Sánchez et al., 2006), Mèxic (Castillo, 2007), Grècia (Menegaki y Tsagarakis, 2015), Japó (Hayashi, 2015) y Brasil (Andrade i García, 2015)

⁷ Disponible a: [GGBP Case Study Series United States Genuine Progress Indicator](#)

5. Marcs alternatius per a nous indicadors

De la mateixa manera que el desenvolupament d'indicadors alternatius o que complementen el PIB, durant les últimes dècades s'han desenvolupat marcs amb enfocaments alternatius al creixement econòmic com a factor principal del desenvolupament o progrés. Entre aquests trobem el decreixement i el desenvolupament a escala humana, propostes que neixen de dues regions diferents (Europa i Llatinoamèrica), pel que sorgeixen en contextos diversos i suposen respostes contrastades.

5.1. Decreixement

El decreixement és un marc interpretatiu d'un moviment social en el que convergeixen nombroses corrents d'idees crítiques i accions polítiques. Pretén buscar la reducció de la producció i el consum per aconseguir el benestar humà genuí i millorar les condicions ecològiques i l'equitat en el planeta. L'objectiu és avançar cap a societats que visquin dins les seves possibilitats ecològiques, amb economies obertes i localitzades i recursos distribuïts més equitativament a través de noves formes d'institucions democràtiques. El decreixement qüestiona la centralitat del PIB com a objectiu polític general, i proposa un marc de transformació cap a un nivell de producció i consum més baix i sostenible, una reducció del sistema econòmic per deixar més espai a la cooperació humana i als ecosistemes (Research & Degrowth). No obstant, no és una simple crítica al creixement econòmic, ni una proposta de disminució del PIB, sinó que té la peculiaritat d'extreure i articular diferents fonts o corrents de pensament i formular estratègies a diferents nivells⁸ (Demaria et al, 2013).

En relació a aquesta proposta, existeix un debat obert sobre si s'hauria de mesurar la transició cap al decreixement. La primera raó en contra d'això és el risc que existeix en focalitzar-se en un conjunt reduït d'indicadors, fent que aquest o aquests esdevinguin un fi en si mateix, tal i com ha passat amb el PIB. El segon risc de mesurar la transició cap al decreixement és que, en comptar amb aspectes qualitius i subjectius (convivència en un sentit de comunitat, autoreflexió, equilibri, creativitat, flexibilitat, diversitat i bona ciutadania) i altres objectius i quantitius (la reducció del consum de recursos, augment del temps lliure, equitat i salut individual i col·lectiva), s'acabin prioritant les dimensions fàcils de mesurar i gestionar, i no les més importants.

No obstant, segons O'Neil (2010), això es pot mitigar elegint els indicadors amb compte i mantenint-los al lloc que els correspon, per comptar amb una eina en el procés de presa de decisions. La mesura d'indicadors, com la petjada ecològica, va ser necessària per demostrar la necessitat del decreixement, així com per determinar si la implementació de certes mesures representa

⁸ Reuneix a un grup heterogeni d'actors que se centren en l'habitatge i la planificació urbana, les qüestions financeres i els sistemes monetaris alternatius, l'agroecologia i els sistemes alimentaris, el comerç internacional, la justícia climàtica, l'educació dels infants i el treball domèstic, l'ocupació significativa i les cooperatives, així com els sistemes de transport i energia alternatius.

l'assoliment dels objectius proposats. Per aconseguir que l'agenda s'apropi al decreixement, són claus la creació i promoció d'indicadors que el mesurin.

Respecte a això i per mesurar el progrés en la transició cap al decreixement, se suggereix que el conjunt d'indicadors compleixi els següents criteris: (1) que s'esculli i s'organitzi sobre la base d'un marc conceptual unificador; (2) que es divideixi en dos comptes separats (medi ambient i societat); (3) els indicadors mediambientals han de controlar els principals estocs (la mida de la població humana, el capital construït i el capital natural) i fluxos del sistema economia-medi ambient (de materials d'entrada del medi ambient a l'economia, d'emissions de sortida cap al medi ambient i d'energia); (4) i han de mostrar l'evolució de les variables d'existències i fluxos al llarg del temps, així com la posició de cada variable de flux en relació a un llindar de sostenibilitat; (5) els indicadors socials han de tenir en compte tant el benestar personal com el social, i la seva evolució en el temps; (6) tots els indicadors han de tenir metes; i (7) tots han de ser fàcils de comunicar als responsables polítics i al públic.

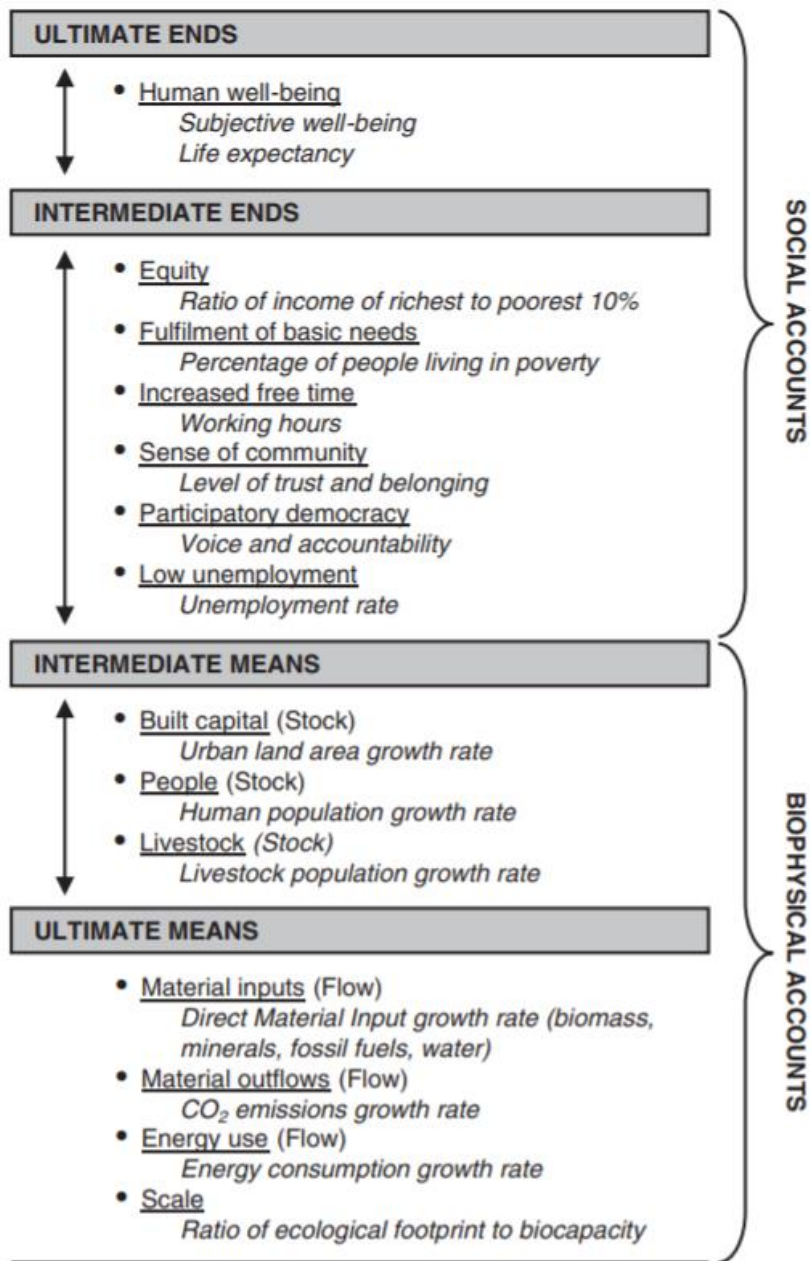

Figura 2: Conjunt potencial d'indicadors per mesurar el progrés en la transició del decreixement cap a una economia d'estat estacionari. Font: O'Neill, D. W. (2012). Measuring progress in the degrowth transition to a steady state economy. *Ecological economics*, 84, 221-231.

A la gràfica mostrada, O'neil (2010) assenyala un possible conjunt d'indicadors per mesurar els avenços en la transició del decreixement a una economia d'estat estacionari; tenint en compte els aspectes ja esmentats. Davant aquesta proposta, el moviment de decreixement encara no s'ha declarat al voltant d'un conjunt d'indicadors definits, fet que deixa un marc teòric potencial per a països que ja han aconseguit un creixement econòmic insostenible, però sense aplicació pràctica en el moment.

5.2. Desenvolupament a Escala Humana (DEH)

Des d'una altra perspectiva, no eurocèntrica, a finals dels anys 80, Max-Neef, Elizalde i Hopenhayn (1986), proposen el Desenvolupament a Escala Humana. A partir del qüestionament del desenvolupisme i monetarisme, que no van aconseguir el que proposaven en un inici i que van acabar sent part de la crisi a Amèrica Llatina, sorgeix aquesta proposta de construcció d'un nou model de desenvolupament més humà. Aquesta se sosté en tres pilars que es basen en el protagonisme real de les persones: la satisfacció de les necessitats humanes fonamentals, l'autodependència i les articulacions orgàniques. Per assolir aquest protagonisme, és necessari resoldre el problema d'escala - donat que els sistemes grans i organitzats jeràrquicament des de dalt a baix no ho permeten-, mitjançant una pràctica democràtica més directa i participativa, donant a l'Estat un rol estimulador de solucions creatives que sorgeixin des de les bases de la comunitat.

En contrast amb la racionalitat econòmica dominant, el DEH està centrat en la promoció d'autodependència en els diversos espais socials, i no considera l'acumulació com un fi en si mateix ni com la solució a tots els problemes de països com els de Llatinoamèrica. El Desenvolupament a Escala Humana no minimitza la importància de la generació d'excedents perquè totes les persones puguin tenir un accés digne a béns i serveis. Articula això a la capacitat dels diversos grups i individus de decidir sobre els seus propis recursos i regular els seus destins, garantint un ús d'excedents que no sigui discriminatori ni exclouent, així com que es cobreixin les necessitats humanes. Aquesta altra racionalitat s'orienta cap al millorament de la qualitat de vida de la població, amb respecte a la diversitat i eliminant el fet que algunes persones es converteixin en instruments d'altres persones, i el mateix entre països.

Respecte a això, el marc precisa la importància d'una teoria de les necessitats pel desenvolupament, pel que planteja construir una taxonomia de necessitats humanes que serveixi com a instrument de política i d'acció. Aquesta teoria proposa una matriu de necessitats i satisfactors, on la seva interrelació amb els béns econòmics és permanent i dinàmica. D'una banda, els béns econòmics tenen la capacitat d'afectar l'eficiència dels satisfactors; de l'altra, els satisfactors són determinants en la generació i creació dels béns; i la relació es defineix d'acord amb la cultura i el model de desenvolupament.

La matriu classifica les necessitats d'un eix segons les categories existencials de ser, tenir, fer i estar; i de l'altra, les classifica segons categories axiològiques de subsistència, protecció, afecte, enteniment, participació, oci, creació, identitat i llibertat. Per la seva banda, els satisfactors es poden ordenar i desglossar dins els creuaments de la matriu⁹, i donen lloc a l'origen de diversos béns econòmics. Per exemple, dins la necessitat d'enteniment hi ha satisfactors com investigar, estudiar i

⁹ Cabe resaltar que esta matriz no busca ser una normativa, y presenta posibles satisfactores, pero no los limita. Cada persona o cada grupo puede construir y llenar la suya según cultura, tiempo, lugar o circunstancias, o bien según limitaciones o aspiraciones.

educar, dels quals s'originen béns econòmics com llibres, computadores o instruments de laboratori, segons els recursos i la cultura.

Per a finalitats analítiques es distingeixen cinc grups de satisfactors: els violadors o destructors són elements d'efecte paradoxal, donat que la seva aplicació per satisfer determinada necessitat no és fructífera i té efectes colaterals que impossibilita la satisfacció d'altres; els pseudo-satisfactors estimulen una falsa sensació de satisfacció d'una necessitat determinada i poden dur també a l'eliminació de la satisfacció d'aquesta; els satisfactors inhibidors satisfan una necessitat en una forma que dificulten la possibilitat de satisfer-ne d'altres; els satisfactors singulars apunten a la satisfacció d'una sola necessitat, essent neutres davant la satisfacció d'altres necessitats; i els satisfactors sinèrgics satisfan una necessitat determinada, estimulen i contribueixen a la satisfacció simultània d'altres necessitats¹⁰ i són els recomanables. Els satisfactors de les primeres quatre categories, habitualment són exògens a la comunitat, i tradicionalment han estat impulsats de dalt a baix; mentre que la cinquena categoria, s'origina de processos alliberadors impulsats per la comunitat des de baix cap a dalt.

La sistematització d'aquesta matriu té finalitats de diagnòstic, planificació i avaluació en base a un exercici participatiu, que es pot donar a nivell local, regional i nacional. L'aplicació d'aquesta matriu permet operacionalitzar a nivells locals una estratègia de desenvolupament orientada cap a la satisfacció de les necessitats humanes, i és un procés educador i generador de consciència crítica. Aquesta proposta tampoc no compta amb indicadors definits. No obstant, davant la constant preocupació d'identificar i explicitar les metes que la nostra societat hauria d'assolir, Max Neef (2006) va postular que era important un exercici de poda del llenguatge per eliminar narratives basades en teories simplistes davant una societat complexa, i així assolir la construcció d'una societat coherent amb indicadors nous i rellevants de millorament social¹¹.

Aquesta societat haurà de satisfer com a mínim tres atributs per no caure en els errors matemàtics en els que cauen la majoria d'indicadors globals agregats: la completesa (les necessitats humanes fonamentals de tots els membres del sistema poden ser creixement satisfetes a través de satisfactors generats dins del propi sistema¹²), la consistència (l'estil de reproducció que s'esculli pel sistema no ha de comportar contradiccions autodestructives¹³ i ha de generar efectes sinèrgics) i la decidibilitat (un sistema que permeti que s'aprengui de l'experiència, pròpia i aliena, que requereix d'una estructura participativa) (Max-Neef, Elizalde i Hopenhayn, 2006).

¹⁰ El seu principal atribut és el de ser contrahegemònics, donat que reverteixen racionalitats dominants com les de competència i coacció.

¹¹ El CEPAAUR va començar un programa d'investigació en relació als indicadors, però no s'han trobat els resultats d'aquest.

¹² El comerç exterior, igual que altres tipus d'intercanvi, són necessaris i convenients, però aquests no han de tenir lloc a càrrec de privacions de les persones.

¹³ Això no només en l'àmbit econòmic, sinó també en les esferes política, social, cultural, científica i tecnològica.

	Índex per a una Vida Millor	Marc d'Estàndards de Vida (LSF)	Indicador de Progrés Genuí (IPG)	Decreixement	Desenvolupament a Escala Humana (DEH)
Origen	OCDE (2011)	Tresor Públic de Nova Zelanda (2011)	IBES (Daly i Cobb, 1989) ¹⁴ IPG (Cobb, Halstead i Rowe, 1995) ¹⁵	Moviment del decreixement	CENTRE D'ALTERNATIVES DE DESENVOLUPAMENT - CEPAUR Max-Neef, Elizalde i Hopenhayn (1986)
Objectiu	Desenvolupar millors mètriques sobre el benestar i incloure a la ciutadania en l'anàlisi i en el procés d'elaboració de polítiques	Informar sobre les decisions polítiques, sobre allò que afecta i allò que és important pel benestar de les i dels neozelandesos en diverses dimensions, així com de les seves implicacions a llarg termini.	Mesurar el benestar econòmic i el progrés social d'un país, tenint en compte la diferència entre el creixement econòmic que augmenta el benestar i el que no.	Reduir la producció i el consum per aconseguir el benestar humà genuí i millorar les condicions ecològiques i l'equitat en el planeta.	Construir un nou model del desenvolupament que tingui com a protagonistes a les persones, que busqui la satisfacció de les necessitats humanes fonamentals, l'autodependència i les articulacions orgàniques, amb una pràctica democràtica més directa i participativa.
Aspectes de benestar en consideració	• Condicions materials de vida: habitatge, ingressos i ocupació • Qualitat de vida: comunitat, educació, medi ambient, governança, salut, satisfacció vital, seguretat i equilibri entre vida i treball	• Dominis de benestar actuals: compromís cívic i governança, identitat cultural, medi ambient, salut, habitatge, ingressos i consum, treball i guanys, coneixement i habilitats, ús del temps, seguretat i protecció, connexions socials, benestar subjectiu. • Futurs capitals del benestar: natural, social, humà, financer i físic.	• Indicadors socials: treball voluntari, treball domèstic, delinqüència, ruptura de la família, subocupació, pèrdua de temps d'oci, desplaçaments per feina i accidents de trànsit. • Indicadors mediambientals: serveis ecosistèmics d'aiguamolls, terres agrícoles, boscos i pastius i matolls del desert, contaminació acústica, de l'aigua i de l'aire, esgotament de recursos energètics no renovables, degradació de la capa d'ozó i canvi climàtic. • Indicadors econòmics: despeses en consum privat, valor net de béns de consum durador, servei d'infraestructura pública, inversió neta de capital i desigualtat d'ingressos.	• Aspectes qualitius i subjectius: convivència en el sentit de comunitat, autoreflexió, equilibri, creativitat, flexibilitat, diversitat i bona ciutadania. • Aspectes quantitius i objectius: la reducció del consum de recursos, augment del temps lliure, equitat i salut individual i col·lectiva.	• Necessitats existencials (ser, tenir, fer i estar) i axiològiques (subsistència, protecció, afecte, enteniment, participació, oci, creació, identitat i llibertat). • Satisfactors de cinc tipus: els violadors o destructors, els pseudo-satisfactors, els inhibidors, singulars i els sinèrgics (recomanables). • Indicadors de completesa, de consistència i de decidibilitat.
Relació amb l'aspecte econòmic	Inclou l'aspecte econòmic dins les condicions materials de vida, pel que el seu pes dins l'anàlisi de l'indicador serà assignat per cada persona segons interessos personals.	Inclou l'aspecte econòmic en relació als ingressos, consum, essent un dels 12 dominis de benestar actual, així com un dels capitals (capital financer i físic) del futur. A més, contribueix a l'assignació de pressupost, segons	Marca una diferència entre el creixement econòmic que augmenta el benestar i el que no; no pren les mateixes dades de consum que el PIB, en valor monetari, però li fa ajustaments positius, monetaris i no monetaris, així com també negatius en relació a les	Busca el contrari a les teories econòmiques convencionals, busca assolir la transició del decreixement cap a una economia en estat estacionari. Aquesta transició és la que han de travessar les nacions riques	Promou l'autodependència en els diversos espais socials, i no considera l'acumulació com a un fi en si mateix. No obstant, no minimitza la importància de la generació d'excedents perquè

¹⁴ A *For the common good* (Daly i Cobb, 1989)

¹⁵ A *The Genuine Progress Indicator: Summary of data and methodology* (Cobb, C.; Halstead, T. i Rowe, J. 1995)

Aspectes positius

	les prioritats fixades i al procés d'anàlisi de costos i beneficis socials del Tresor.	externalitats que existeixen en el context.	econòmicament per arribar a una economia d'estat estable (EES).	totes les persones puguin tenir un accés digne a béns i serveis.	
	És una eina interactiva que permet a les persones comparar els resultats dels països segons les seves pròpies preferències quant al que constitueix una vida millor, pel que el resultat variarà de manera important d'acord amb les prioritats de cada persona (subjectiu i segons antecedents particulars). I promou la participació ciutadana en l'anàlisi i la presa de decisions de les polítiques als països que són analitzats.	És una eina que està sent aplicada directament a polítiques de govern. Comporta una anàlisi intergeneracional per a la presa de decisions. I es troba en continu desenvolupament, pel que compta amb un sistema de retroalimentació. Per últim, un dels seus compromisos és que la retroalimentació de les perspectives indígenes sigui clau.	És una eina que pren com a base factors del PIB, però incorpora aspectes que reflecteixen que el progrés o desenvolupament va més enllà del creixement econòmic. Fa visibles i valora aspectes infravalorats i invisibilitzats a la narrativa convencional. I reflecteix el valor negatiu de les externalitats ambientals i socials marcant un punt de distància del PIB. Finalment, la composició d'aquest panel d'indicadors permet seguir els canvis relacionats entre els diferents factors mesurats (per exemple, una disminució de les hores de cures no remunerades pot associar-se a un augment del treball remunerat).	És un marc que articula diverses corrents de pensament que abasteixen diverses temàtiques socials i ecològiques. Proposa estratègies multidisciplinàries, relacionades entre sí amb altres problemàtiques del context, buscant respostes integrals a diferents nivells. A més, permet repensar els paradigmes preconcebuts dels indicadors que mesuren el progrés o desenvolupament.	És un marc que permet repensar la narrativa del desenvolupament i del funcionament vertical del sistema a través d'una metodologia que genera espais participatius de diagnòstic, planificació, avaluació i reflexió; la qual ha estat aplicada a nivell local. La matriu de necessitats proposada per a l'anàlisi és una eina flexible que pot ser adaptada a contextos locals, regionals, nacionals; o específics i diversos.

Critiques

No considera les desigualtats (de gènere o de nivell socioeconòmic). No hi ha gaires proves del seu ús en polítiques públiques o en un marc de benestar.	Tot i que contempla el factor de riscos i resiliència, aquests aspectes no s'han desenvolupat del tot.	La seva anàlisi ha tingut metodologies divergents, s'han localitzat deficiències amb els seus fonaments teòrics i limitacions en relació a les seves fonts de dades. Per l'absència d'una anàlisi estandarditzada, ha estat usat de manera independent per cada país, i no és una mesura que ja hagi aconseguit desplaçar el PIB.	Segueix en una etapa teòrica i no hi ha hagut un major desenvolupament sobre la mesura dels aspectes subjectius perquè no perdin visibilitat.	Tot i que la taxonomia de necessitats humanes pel desenvolupament ha estat implementada, el marc no ha proposat indicadors per mesurar la satisfacció d'aquestes necessitats identificades.

6. Què no s'està mesurant encara?

La majoria d'indicadors populars actuals que pretenen mesurar el "progrés" tenen una debilitat comuna: manquen d'una base teòrica completa. Sense ella, molts es queden curts a l'hora de mesurar el desenvolupament de forma integrada, sovint passen per alt àrees senceres d'explotació (costos humans i mediambientals), el context històric o donen massa importància als beneficis. Si bé aquests compten amb aspectes molt valorables, es mostra escepticisme sobre el potencial transformador d'aquest tipus de mètriques pels seus components no comercials o, pel contrari, per la seva dependència persistent en els valors de mercat (Berik, 2019), utilitzant la teoria econòmica neoclàssica com a marc de suport, i assumint que els ingressos elevats estan correlacionats amb una alta satisfacció vital.

La correlació entre el PIB per càpita i l'esperança de vida, que es va establir en un estudi de Preston (1975), demostra que, efectivament, els països rics són els que presenten una major esperança de vida, ja que va mostrar com un petit augment del PIB als països de renda baixa produeix un notable increment de l'esperança de vida. No obstant, la "paradoxa d'Easterlin"¹⁶ va demostrar que, quan el PIB supera un determinat nivell, (aprox. 15.000 dòlars estatunidencs per càpita), els guanys de benestar són a penes perceptibles. El mateix passa amb la relació entre la renda per càpita i la felicitat. A la *Figura 3* es pot observar que l'augment de la renda no implica l'augment de la felicitat.

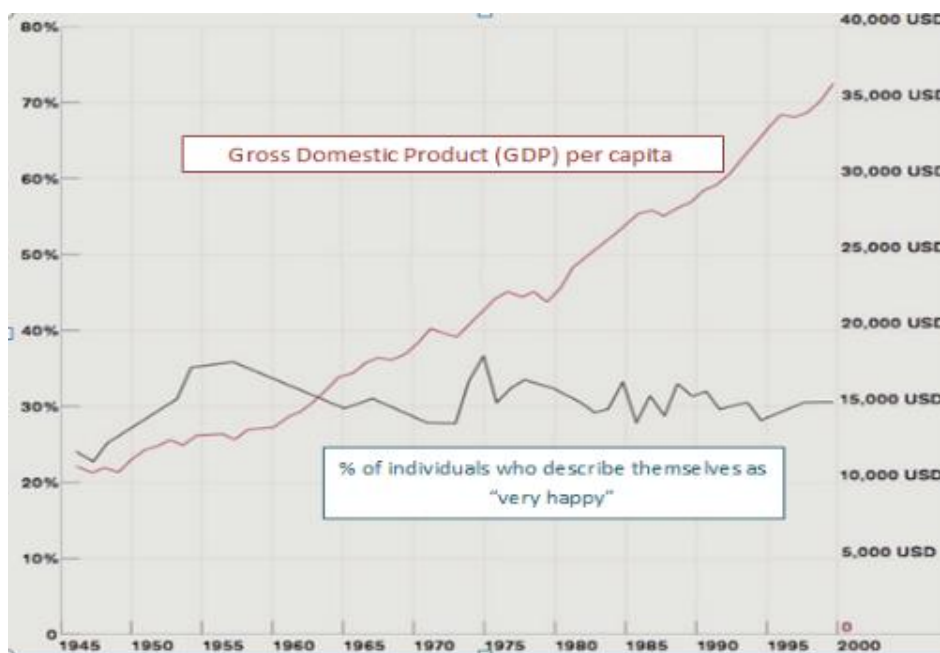

Figura 3: Ingressos i felicitat a Estats Units
Font: Layard, R. (2006). Happiness and public policy: A challenge to the profession. *The Economic Journal*, 116 (510), C24-C33.

¹⁶ Als anys 60, l'economista Richard Easterlin va estudiar la relació entre el creixement del PIB i el benestar (felicitat o satisfacció subjectiva).

Alguns autors han demostrat que, una vegada assolit un determinat nivell de renda (25.000 dòlars de PIB per càpita), el que sembla ser fonamental per la salut de la població¹⁷ és la distribució relativament equitativa de la riquesa entre rics i pobres en tot l'espèctre social d'aquest país (Wilkinson i Pickett, 2009).

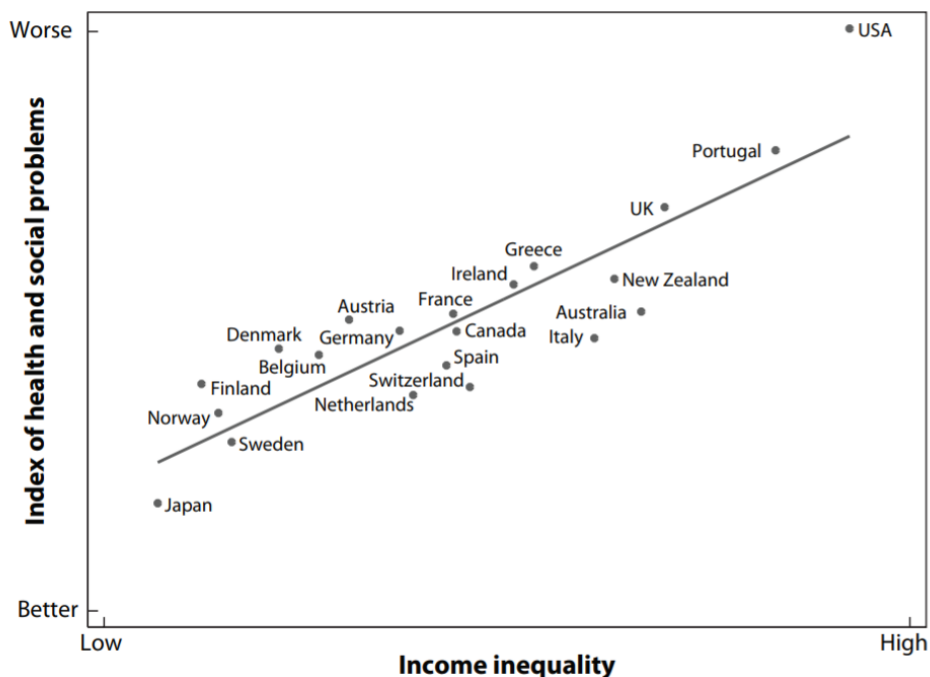

Figura 4: Índex de problemes socials i de salut en relació a la desigualtat d'ingressos en els països rics. La desigualtat d'ingressos es mesura per la proporció d'ingressos entre els més rics en comparació amb el 20% més pobre de cada país. Font: Wilkinson i Pickett, 2009

D'altra banda, ni el PIB, ni les alternatives aquí exposades defineixen clarament la contribució del treball de cures i reproductiu a l'economia. El que moltes economistes feministes han proposat és l'aplicació regular d'enquestes sobre els usos del temps, la valoració del treball no remunerat i la creació de comptes satèl·lit pel treball domèstic (Waring, 2003; Benería, Berik y Floro, 2016)¹⁸. No obstant, altres crítiques feministes alerten que es podria caure en la mercantilització del treball de cures en assignar un valor de mercat a les activitats reproductives, com pretén fer la iniciativa *Care Income*, fet que deixa en una posició inherentment compromesa des del punt de vista ètic (Meagher, 2002). D'altra banda, s'ha argumentat que una iniciativa d'aquest tipus serviria per qüestionar el sistema i fer visible el treball no remunerat, mal pagat i ocult, realitzat principalment per dones (Federici, 2021).

¹⁷ Avaluada a través d'indicadors com la mortalitat infantil, la salut auto-percebuda, l'esperança de vida en néixer, els embarassos d'adolescents, l'obesitat, la salut mental o el consum de drogues.

¹⁸ El treball col·lectiu denominat projecte "Accounting for Women's Work", ha estat útil per generar importants coneixements al voltant del valor del treball de cures no remunerat i la seva interdependència amb les activitats remunerades.

Una altra crítica a totes les alternatives proposades al PIB és que, en estar pensades per ser administrades a nivell de país, mantenen fronteres físiques que són transgredides pels danys mediambientals i socials, i no s'han desenvolupat indicadors que reflecteixin les interdependències globals en la producció i el consum, amb les seves conseqüències mediambientals o socials associades. Pel que fa a les conseqüències mediambientals, s'identifica que els danys que afecten als recursos naturals tenen un impacte mediambiental que afecta el balanç d'una multitud d'ecosistemes a la Terra, i no només dins les fronteres d'un Estat nacional; per exemple, els efectes de la desforestació o incendis a l'Amazones. Una altra forma és l'impacte transfronterer del creixement econòmic, exportant les externalitats d'aquest "progrés" a altres llocs; per exemple, en la relació entre la producció de cultius flexibles (en països com Brasil i Argentina) i la seva exportació com a entrada per a les grans indústries alimentàries (en països com Espanya), el cost de la desforestació o de la pèrdua de biodiversitat, es registrarà a Brasil i no a Espanya¹⁹.

Quant als danys socials, s'afirma que les crisis migratòries en diverses latituds del món són resultats inevitables de la conquesta, la globalització capitalista i el canvi climàtic, que generen una desposseïció massiva arreu, i que alhora impliquen connexions lucratives entre la violència estatal, el capitalisme i tendències polítiques extremes (Walia, 2021). En són un reflex les decisions polítiques d'un país, que afecten directament a les polítiques d'un altre, que ocasionen conseqüències desiguals per a la població d'ambdós països, on la població més afectada és la que pertany a un país amb "menys poder" econòmic, en la majoria dels casos. Són exemple d'això, les migracions forçades per conflictes armats impulsats per disputes pel petroli. A més, les migracions, en un ventall d'allò forçós a allò voluntari, serveixen sovint per subministrar mà d'obra barata a països amb major poder adquisitiu. Un exemple és la creació de cadenes globals de cures (Hochschild, 2000).

De la mateixa manera, en parlar de l'avaluació de la salut ecològica i social, és important tenir en compte el deute acumulat durant generacions del llegat del colonialisme per part de les nacions europees. Aquest explica en gran part, com els estats imperials s'han desenvolupat econòmicament i han acumulat riquesa en base a recursos espoliats de les nacions colonitzades, experimentant així una millora en la seva qualitat de vida durant el segle XX. Aquesta situació es va assolir per la perpetuació de la jerarquia entre els colonitzadors i els colonitzats, la qual ha causat pobresa absoluta i relativa, "subdesenvolupament" i desigualtats (Acemoglu i Robinson, 2012; Chang, 2007). Els processos de globalització (imperis, invasions, ocupacions neocolonials) afecten a la vida i la salut de les poblacions a través de les relacions polítiques i les economies de guerra. Les transferències de riquesa des dels països colonitzats cap als imperis colonitzadors il·lustren com no només es crea riquesa, sinó també benestar i salut a costa d'altres (Dumenil i Levy, 2011; Muntaner, 2013).

¹⁹ Boerema et al 2016, Villadiego i Castro 2020. Fayle et al. 2010; Höbinger et al. 2011, Immerzeel et al 2013, Peeters 2013. I Acción por la Biodiversidad 2020. Disponible a: <http://www.biodiversidadla.org/Atlas>

7. Conclusions

La visió actual d'aspirar al desenvolupament sense rumb i amb el creixement econòmic com a fi, té una naturalesa problemàtica i explotadora que es veu agreujada per les condicions de la creixent globalització. Seguir aquesta aspiració és cada vegada més perjudicial per a la majoria de la població mundial, i pel planeta; com ha posat de manifest la crisi derivada de la pandèmia. Tot i que s'han proposat alternatives, amb enfocaments cap a la justícia social o cap a la sostenibilitat, no s'han fet passos categòrics cap a la incorporació significativa d'anàlisis a partir de les seves mesures en el desenvolupament de polítiques públiques.

És clau i urgent analitzar de manera clara i profunda la connexió entre la justícia social, el benestar de les poblacions i els sistemes de govern i econòmics. Amb la globalització ja no és adequat tenir en compte només els processos o els resultats a nivell local, sinó també les conseqüències negatives a altres latituds. Així doncs, també és necessari tenir en compte els processos històrics amb conseqüències en l'actual ordre econòmic mundial.

Tenir en compte tots els factors mencionats no és quelcom fàcil, però això no hauria de ser motiu per conformar-se amb una mesura i una anàlisi social unidimensional i incompleta. Ans el contrari, és crucial advocar per la necessitat d'aspirar a un desenvolupament social just i per l'elaboració d'un indicador integrat i amb una base teòrica que ens permeti mesurar els processos globals i intervenir més adequadament en la configuració d'una societat centrada en el benestar humà.

Així doncs, és urgent que activistes, ONGs i la societat civil persegueixin i impulsin el replantejament de l'economia com el conjunt d'activitats que permeten als éssers humans viure bé. En fer-ho caldria destacar especialment els àmbits de mesura que tradicionalment s'han passat per alt, com el treball reproductiu, els impactes transfronterers, els serveis dels ecosistemes i els llegats colonials. En vincular-los als resultats i processos econòmics, es pot obtenir una imatge precisa de com s'elabora i distribueix el benestar entre els individus i les nacions.

Propostes com el decreixement i el DEH poden impulsar l'objectiu teòricament. En haver estat desenvolupades en contextos diversos, mostren la importància de crear marcs que poden establir línies generals i alhora permeten la flexibilitat de ser adaptades a contextos locals o específics. I poden permetre l'articulació d'indicadors ja existents o el desenvolupament de nous, que siguin instruments i no fins en si mateixos, que orientin en la direcció correcta. Sense aquests marcs teòrics integrals que permetin comprendre que és necessària una transformació profunda, i sense una voluntat política, com la que exemplifica el LSF a Nova Zelanda, un índex no només serà ineficaç en el diagnòstic, sinó també a l'hora d'elaborar polítiques i infraestructures que garanteixin l'existència de les societats del benestar de les que ens podríem beneficiar.

Referències:

Ageyman, Julian et al. (2003) "Just Sustainabilities: Development in an Unequal World". Earthscan Publications LTD. New York

Bagstad, Kenneth & Semmens, Darius & Waage, Sissel & Winthrop, Robert. (2013). A comparative assessment of decision-support tools for ecosystem services quantification and valuation. *Ecosystem Services*. 5. 27-39. 10.1016/j.ecoser.2013.07.004.

Berik, G. (2020) "Measuring what matters and guiding policy: An evaluation of the Genuine Progress Indicator" *International Labour Review*,

Cobb C, T Halstead, J Rowe.(1995) If the GDP is up, why is America down? *ATLANTIC-BOSTON*-276, 59-79

Dashboard Update. (n.d.). The Living Standards Framework. de Govt.nz website: <https://www.treasury.govt.nz/sites/default/files/2019-12/lstf-dashboard-update-dec19.pdf>

Degrowth definition. (2020, May 14). Consultado el 05 de febrero, 2021, de Degrowth.org website: <https://degrowth.org/definition/>

Demaria, F., Schneider, F., Sekulova, F., & Martinez-Alier, J. (2013). What is degrowth? From an activist slogan to a social movement. *Environmental Values*, 22(2), 191-215.

Duménil, Gerard; Lévy, Dominique (2011): *The crisis of neoliberalism*. Boston, MA: Harvard University Press.

Fox, Mairi-Jane Venesky, "Designing for Economic Success: A 50-State Analysis of the Genuine Progress Indicator" (2017). Graduate College Dissertations and Theses. 679. <https://scholarworks.uvm.edu/graddis/679>

Kubiszewski, I., Costanza, R., Franco, C., Lawn, P., Talberth, J., Jackson, T., & Aylmer, C. (2013). Beyond GDP: Measuring and achieving global genuine progress. *Ecological Economics: The Journal of the International Society for Ecological Economics*, 93, 57-68.

Max-Neef, M. A. (1986). *Desarrollo a Escala Humana*. Santiago de Chile, Chile: CEPALUR

Max-Neef, M. A., Elizalde, A., & Hopenhayn, M. (2006). *Desarrollo a escala humana: Conceptos, aplicaciones y algunas reflexiones*. Icaria Editorial.

Meagher, G. (2002). Is It Wrong to Pay for Housework? *Hypatia*, 17(2), 52-66. Retrieved March 8, 2021, from <http://www.jstor.org/stable/3810750>

Morvaridi, B. "Social Justice and Development". Palgrave Macmillan, April 2008

O'Neill, D. W. (2012). Measuring progress in the degrowth transition to a steady state economy. *Ecological Economics: The Journal of the International Society for Ecological Economics*, 84, 221-231.

Related Chapter: Monitoring. (n.d.). Genuine Progress Indicator. De Greengrowthknowledge.org website: https://www.greengrowthknowledge.org/sites/default/files/downloads/best-practices/GGBP%20Case%20Study%20Series_United%20States_Genuine%20Progress%20Indicator.pdf

Small, Raia, 2018. Silvia Federici reflects on Wages for Housework. Disponible a : <https://www.newframe.com/silvia-federici-reflects-wages-housework/>

Talberth, John., Cobb, Cliff. and Slattery, Noah (2007). *The Genuine Progress Indicator 2006: A Tool for Sustainable Development*. Oakland, CA:

Talberth, J., & Weisdorf, M. (2017). Genuine progress indicator 2.0: Pilot accounts for the US, Maryland, and city of Baltimore 2012-2014. *Ecological Economics: The Journal of the International Society for Ecological Economics*, 142, 1-11.

Tapia, José Antonio; Astarita, Rolando (2011): *La Gran Recesión: el capitalismo del siglo XXI*. Madrid: Catarata.

Walia, Harsha. (2021). Border and Rule Global Migration, Capitalism, and the Rise of Racist Nationalism

Wilkinson, R. G., & Pickett, K. E. (2009). Income inequality and social dysfunction. *Annual review of sociology*, 35, 493-511.